

4. Dolgorukov I. M. Puteshestvie v Kiev v 1817 godu / sochinenie Knyazyva Ivana Mykhaevichy Dolgorukogo. – M.: Universitetskaya Tipografiya (Katkov i K) na Strastnom bulvare, 1870. – 208 s.
5. Drug O. Osobnyaki Kieva / O. Drug, D. Malakov. – K.: Kiy, 2004. – 824 s.
6. Zaharova O. Y. Vlast tseremonialov i tseremonialy vlasti v Rosiyskoy imperii XVIII – nachala XX veka. – M.: AIF Print, 2003. – 400 s.
7. Iz avtobiograficheskikh zapisok knyazny Varvary Nikolaevny Repninoy // Russkiy arhiv. – 1897. – № 7. – S. 486.
8. Ikonnikov V. S. Kiev v 1654–1855gg.: istoricheskiy ocherk / V. S. Ikonnikov. – K., 1904. – 355 s.
9. Istoriya ukrainskogo kozatstva. V 2 t. T. 1: narysy. – K.: Vud. dim «Kievo-Mogylyanska akademiya», 2006. – 800 s.
10. Kyustin A. de. Rossiya v 1839 godu. V 2 t. T. 1 / A. de Kyustin. – M.: Izd-vo im. Sabashnikovyh, 1996. – 528 s.
11. Kyustin A. de. Rossiya v 1839 godu. V 2 t. T. 2 / A. de Kyustin. – M.: Izd-vo im. Sabashnikovyh, 1996. – 480 s.
12. Lotman Y. M. Besedy o russkoy kulture. Byt i tradicyi russkogo dvoryanstva (XVIII – nachala XIX veka) / Y. M. Lotman – S.Pb.: Iskustvo, 1997. – 398 s.
13. Lotman Y. M. Velikosvetskie obedy. Panorama stolichnoy jizni / Y. M. Lotman, E. A. Pogosyan. – S.Pb.: Izd. «Pushkinskogo fonda», 2006. – 320 s.
14. Makarov A. Malaya enciklopediya kievskoy stariny / A. Makarov. – K.: Dovira, 2002. – 560 s.
15. Makarov A. Kyivska starovyna v osobystostyah XIX st. – K.: Dovira, 2005. – 878 s.
16. Ogienko I. Ukrainska kultura. Korotka istoriya kulturnogo gyttya ukrainskogo narodu / I Ogienko. – Repr. vyd. 1918 r. – K.: Abrys, 1991. – 272 s.
17. Ryabcev Y. S. Istoriya russkoy kultury. Hudojestvennaya jyzn i byt XVIII–XIX vv. / Y. S. Ryabcev. – M.: VLADOS, 1997. – 432 s.
18. Sarbey V. G. Nacionalne vidrodzenna Ukrainy. T. 9 / V. G. Sarbey. – K.: Alternatyvy, 1999. – 336 s.
19. Yakovenko N. Narys istorii serednyovichnoi ta rannomodernoї Ukrainy / N. Yakovenko. – 2-e vyd. – K.: Krytyka, 2005. – 584 s.
20. Yakovenko N. M. Ukrainska shlyahyha z kintsya XIV do seredyny XVII st. (Volyn i Centralna Ukraina) / N. M. Yakovenko. – K.: Nauk. dumka, 1993. – 416 s.

* * *

УДК 930.85:631.547:001.9:631.582(477)»18/19»

Коваленко Н.П., кандидат сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник сектора наукознавства, Центр історії аграрної науки ННСГБ НААН України (Україна, Київ), BoikoNP@ukr.net

Становлення та розвиток теоретико–методологічних основ сівозмін у системах землеробства України в XIX–XX столітті

Проведено системний аналіз становлення та розвитку теоретико–методологічних основ сівозмін, як основної ланки систем землеробства України XIX–XX століття. Встановлено, що об'єктивне відтворення минулого та його використання в перспективному землеробстві відкриває додаткові можливості отримання високоякісної сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: історичні аспекти, системний аналіз, теоретико–методологічні основи, становлення і розвиток сівозмін, системи землеробства.

Kovalenko N.P., candidate of agricultural sciences, senior research scientist, leading research scientist of sector of research knowledge of Center of history of agrarian science of NSAL NAAS Ukraine (Ukraine, Kiev), BoikoNP@ukr.net

The becoming and development of theoretical and methodological bases of crop rotations in the systems of agriculture of Ukraine in XIX–XX century

The analysis of the systems of becoming and development of theoretical and methodological bases of crop rotations is conducted, as a basic link of the systems of agriculture of Ukraine in XIX–XX century. It is set that the objective recreation of the past and his use in perspective agriculture open additional possibilities of receipt of high-quality agricultural produce.

The above-mentioned analysis allowed to do next conclusions: all literature that answers the historical becoming and development of theoretical and methodological bases of crop rotations in the systems of agriculture of Ukraine XIX–XX century it follows to unite in a few groups; in turn they are divided into publications that differ at times, by methodology, measure of illumination of problem.

Keywords: historical aspects, analysis of the systems, theoretical and methodological bases, becoming and development of crop rotations, system of agriculture.

Коваленко Н.П., кандидат сельскохозяйственных наук, старший научный сотрудник, ведущий научный сотрудник сектора наукознания, Центр истории аграрной науки ННСХБ НААН Украины (Украина, Киев), BoikoNP@ukr.net

Становление и развитие теоретико–методологических основ севооборотов в системах земледелия Украины в XIX–XX веке

Проведен системный анализ становления и развития теоретико–методологических основ севооборотов, как основного звена систем земледелия Украины в XIX–XX веке. Установлено, что объективное воссоздание прошлого и его использование в перспективном земледелии открывает дополнительные возможности получения высококачественной сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: исторические аспекты, системный анализ, теоретико–методологические основы, становления и развития севооборотов, системы земледелия.

Сучасні тенденції в історичній науці нагально вказують насамперед на необхідність розроблення новітніх теоретичних та методологічних підходів щодо дослідження історичних процесів в Україні. У нашій історичній науці зміна методологій, принципів, ідейних основ відбувалася вже не один раз і здійснювалося це, як правило, адміністративним шляхом, що й нині відіграє свою негативну роль. А сучасна методологічна перебудова має йти іншим шляхом – через інтелектуальну здатність фахівців досягнути інші теорії, принципи, освоїти інші методи науки. Наукова і методологічна актуальність полягає в необхідності реалізації двох завдань: по–перше, подолати відставання вітчизняної історичної науки від зарубіжної (європейської) і, по–друге, використати досвід власної історіографії.

Одна з центральних теоретико–методологічних проблем пов'язана з безпосереднім поняттям історичного джерела в історії, в основу визначення якого традиційно покладено інформаційну цінність, коли до історичних джерел відносять все, що містить інформацію про предмет дослідження. Інше важливе завдання стосується джерелознавчої критики, тобто завдання достовірності відображення, точності й повноти відтворення, що залежать від якості задіяних джерел, масштабів їхнього використання, а також методики та методології дослідження.

З огляду на це, актуальним є дослідження становлення та розвитку теоретико–методологічних основ чергування сільськогосподарських культур у сівознах, оскільки об'єктивне відтворення минулого та його використання в перспективному землеробстві відкриває додаткові можливості отримання високоякісної сільськогосподарської продукції.

У ХХІ ст. дослідженню становлення та розвитку теоретико–методологічних основ сівозмін, як основної ланки систем землеробства, приділено увагу багатьох вчених, у працях яких доведено високу ефективність їхнього застосування за певного насичення та розміщення культур у різних ґрунтово–кліматичних умовах України [1;2;3]. Значну цінність мають фундаментальні праці вчених України, присвячені багатогранним аспектам впровадження та освоєння сівозмін, залежно від їхнього напрямку та спеціалізації. До них належать наукові праці професора П.І. Бойка, спрямовані на дослідження історичних і сучасних досягнень побудови та впровадження сівозмін у системах землеробства України [4], методики сучасних та перспективних досліджень у землеробстві [5]; академіка НААН Є.М. Лебеда стосовно організації сівозмін інтенсивного землеробства степової зони України [6]; професора Є.О. Юркевича, присвячені агроекологічній оптимізації посівних площ і розміщення соняшника в сівознах України [7], встановленню агробіологічних основ сівозмін Степу [8] та багато ін.

Особливої уваги заслуговує праця, в якій доведено високу ефективність оптимального насичення, розміщення та співвідношення сільськогосподарських культур у сівознах [9]. Не менш важливою є наукова праця «Сівознами у землеробстві України» за редакцією академіка НААН В.Ф. Сайка, професора П.І. Бойка [10], у якій вчені переконливо довели, що науково обґрунтована сівозна є основою землеробства, запорукою його стабільності, оскільки істотно впливає на водний, поживний, біологічний режим ґрунту, швидкість детоксикації шкідливих речовин, які надходять у ґрунт за його сільськогосподарського використання.

У вітчизняній історіографії ХХІ ст. проблема впровадження та освоєння сівозмін для вирішення наукових і практичних завдань сільськогосподарського виробництва відображена в багатогранних аспектах, розроблені та рекомендовані системи сівозмін, що ґрунтуються на зональному принципі розвитку землеробства в Україні, які пройшли тривалий термін випробування і розраховані на різноманітну спеціалізацію господарств. Але до останнього часу немає системного узагальненого комплексного дослідження з означеної проблеми, не проаналізовано в історичному плані як теоретико–методологічний, так і практичний український досвід.

Мета статті полягає у здійсненні комплексного історично–наукового аналізу становлення та розвитку теоретико–методологічних основ сівозмін у системах землеробства ХІХ–ХХ ст. для удосконалення наукових основ чергування сільськогосподарських культур у сівознах перспективного землеробства.

Вирішення проблеми становлення і розвитку сівозмін у системах землеробства, як однієї з найважливіших окремих галузей аграрної науки, упродовж значного періоду зацікавлювало увагу вчених різних наукових напрямів: істориків, економістів та спеціалістів сільського господарства. Витоки виникнення сівозмін у системах землеробства в Україні мали як часовий, так і світовий аспект. Основна ідея з цієї проблеми належить тому, що з моменту свого становлення в епоху первісного суспільства сівознами у системах землеробства мали свій розвиток та базувались лише на примітивній практиці та прикметах народів, що постійно нагромаджували та передавали найбільш вартісні спостереження та досвід від одного покоління до іншого.

Всі джерела, які мають історично–економічний аспект з проблеми становлення та розвитку теоретико–методологічних основ сівозмін у системах землеробства ХІХ–ХХ ст., можна поділити на декілька великих груп. До першої відносяться публікації С.М. Богданова, що побачили світ до 1917 р. [11;12]. У цих публікаціях, на основі розгляду

досліджень агрономів–науковців ХІХ ст., обґрунтовано необхідність переходу від трипільних до плодозмінних сівозмін, показана перевага нововведень. Загальним недоліком цих та інших публікацій того часу є визначення, що наукові праці про сівознами розроблені російськими вченими. Таким чином, вони були спрямовані на підвищення авторитету і могутності Російської імперії. Про Україну, хоча саме на її теренах відбувалося розроблення та практична реалізація теоретико–методологічних положень про розвиток сівозмін, мова не велась, а якщо й велась, то українське аграрне господарство згадувалось лише у контексті окремих російських губерній.

Іншу групу публікацій становлять наукові праці радянського періоду. Вони поділяються на дослідження: 1) 20–х – початку 30–х років ХХ ст.; 2) 30–х – першої половини 50–х років; 3) другої половини 50–х – 80–х років ХХ ст. У публікаціях, що побачили світ у 20–х – початку 30–х років ХХ ст., тобто в період українізації, історія розвитку сівозмін у системах землеробства викладається українською мовою. Однак, їм була притаманна ідея невиділення внеску українських вчених у дослідження проблеми. Наводились імена найбільш відомих, як правило, російських науковців лише московського та ленінградського наукових центрів.

У період 20–х – початку 30–х років ХХ ст. комплексних робіт, які висвітлювали б наукову діяльність сільськогосподарських дослідних установ України з проблем сівозмін відмічено небагато. Серед них можна відзначити збірник «Досягнення сільськогосподарських дослідних станцій України», який вийшов у м. Харків у 1928 р. за редакцією В.Румянцева [13]. Однак, потрібно зауважити його певну однобічність, оскільки у збірнику подані статті про результати дослідів з сівозмін лише окремих дослідних установ України, авторами яких виступали працівники або керівники цих станцій.

У працях 30–х – першої половини 50–х років ХХ ст. проблеми сівозмін та їхнього розвитку досліджували лише у контексті вирішення окремих завдань [14]. Дослідження другої половини 50–х – 80–х років ХХ ст. відроджували аграрну історію у часі та якісному плані, в яких основним недоліком відмічено використання так званої класової ідеології та методології, в угоду яким надавали факти та відповідні оцінки.

Серед фундаментальних праць цього періоду слід відзначити монографію доктора економічних наук Ф.С. Крохальова [15], яка підготовлена на значному фактичному матеріалі і досить чітко змальовує тенденції становлення та розвитку наукових основ сівозмін у системах землеробства царської Росії. Водночас, у цьому виданні відсутня об'єктивна наукова оцінка праць вчених–аграріїв, на яких навішували ідеологічні ярлики. До праці Ф.С. Крохальова співзвучна публікація А.А. Вербіна [16], як навчального посібника, що подає популярний виклад становлення сільськогосподарської науки з найдавніших часів, окремі сторінки якої присвячені опису становлення та розвитку сівозмін у тогочасних системах землеробства.

Особливої уваги заслуговують праці В.Г. Скорохода [17;18], в яких популярно викладено історію виникнення та розвитку сівозмін у системах землеробства, але за своїм змістом названа робота вирішувала ті ж завдання, що й монографія Ф.С. Крохальова та навчальний посібник А.А. Вербіна.

У працях 50–х – 80–х років ХХ ст. з проблеми впровадження сівозмін у системах землеробства висвітлено здобутки вчених–аграріїв, які мали здебільшого історично–бібліографічний характер. Наукову оцінку подано у контексті життєпису та науково–викладацької діяльності, а внесок українських вчених–аграріїв займає в них зовсім незначне місце.

У 90–х р. ХХ ст. побачили світ публікації, в яких автори розглядають загальні проблеми розвитку аграрної науки, серед яких виділимо працю В.І. Онопрієнка «Історія української науки ХІХ–ХХ століть» [19]. У цій праці досить вдало розкриті здобутки українських вчених, у тому числі і з аграрної проблематики. Останній присвячено спеці-

альний розділ «Сільськогосподарська наука», де заслугою автора є відродження імен українських вчених-аграріїв. Зазначена праця багатопланова, подає огляд розвитку всієї української історії науки, але проблема зародження та розвитку сівозмін у системах землеробства спеціального висвітлення у ній не знайшла.

Велике значення має монографія Є.О. Антонова «Становлення та сучасний стан науково-агрономічного знання» [20], яка присвячена аналізу основних етапів наукової агрономії у двох формах – класичній та сучасній, розкрита специфіка агрономічної методології, їхнє місце у системі методологічного знання. У публікаціях цього періоду визначальним є технологічний принцип з наявністю, як правило короткого історичного нариса про становлення сівозмін у системах землеробства. Водночас велика їхня кількість загального та монографічного, а також навчально-методичного характеру і висвітлює сучасні підходи до проблеми, особливо системні.

Водночас друга половина ХХ ст. стала періодом початкового перегляду теоретико-методологічних підходів до багатьох історичних проблем, починаючи із загальних проблем історії науки й техніки, і закінчуючи окремими аспектами історії аграрної галузі, включно з висвітленням становлення та розвитку сівозмін у системах землеробства. Окрему групу формують публікації періоду набуття суверенітету колишніми радянськими республіками та сучасності, в яких має місце досить об'єктивний виклад матеріалу [21;22].

Вищенаведений аналіз дозволив зробити наступні висновки: всю літературу, що відповідає історичному становленню та розвитку теоретико-методологічних основ сівозмін у системах землеробства України ХІХ–ХХ ст., слід об'єднати в декілька груп; у свою чергу вони поділяються на публікації, що відрізняються за часом, методологією, мірою висвітлення проблеми. В опублікованих працях відсутній суто український елемент: не представлено вагомих внесок українських вчених у вирішення проблеми, зауважена роль України як теоретичної і практичної основи для дослідження передумов виникнення й розвитку сівозмін у системах землеробства; відсутнє комплексне об'єктивно-історичне висвітлення зазначеної проблеми, що є актуальним у подальших дослідженнях.

Список використаних джерел

1. Примак І.Д. Рациональні сівозміни в сучасному землеробстві / І.Д. Примак, В.Г. Рошко, Г.І. Демидась. – Біла Церква: БДАУ, 2003. – 384 с.
2. Наукові основи землеробства: підручник / І.Д. Примак, В.А. Вергунов, В.Г. Рошко та ін. – Біла Церква: БДАУ, 2005. – 408 с.
3. Бойко П.І. Структура посівних площ та система сівозмін / П.І. Бойко // Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Лісостепу України. – К.: Аграрна наука. – 2010. – С.126–137.
4. Бойко П.І. Історичні і сучасні досягнення у вивченні та впровадженні систем землеробства і сівозмін / П.І. Бойко, Н.П. Коваленко // Агронаом. – 2005. – №3. – С.78–81.
5. Бойко П.І. Методика сучасних і перспективних досліджень у землеробстві / П.І. Бойко, Н.П. Коваленко // Вісник аграрної науки. – 2008. – №2. – С.11–17.
6. Лебідь Є.М. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Степу України / Є.М. Лебідь. – К.: Аграрна наука, 2004. – 844 с.
7. Юркевич Є.О. Агроекологічна оптимізація посівних площ і розміщення соняшника в сівозмінах України / Є.О. Юркевич, Н.П. Коваленко. – Одеса: Огмрцян, 2007. – 43 с.
8. Юркевич Є.О. Агробіологічні основи сівозмін Степу України: монографія / Є.О. Юркевич, Н.П. Коваленко, А.В. Бакума. – Одеса: ВМВ, 2011. – 237 с.
9. Коваленко Н.П. Оптимізація структури посівних площ і спеціалізованих сівозмін методом економіко-математичного моделювання / Н.П. Коваленко // Збірник наукових праць Інституту цукрових буряків НААН. – К., 2007. – Вип.9. – С.245–251.
10. Сівозміни у землеробстві України / за ред. В.Ф. Сайка, П.І. Бойка. – К.: Аграрна наука, 2002. – 146 с.
11. Богданов С.М. Обзор успехов сельского хозяйства в 1893 году / С.М. Богданов. – К.: Типография П. Барского, 1895. – 456 с.

12. Богданов С.М. Обновление сельского хозяйства в России: переход к плодосмену / С.М. Богданов. – СПб, 1910. – 85 с.
13. Достижения сельскохозяйственных опытных станций Украины / под ред. В.Румянцева. – Харьков: Радянський селянин, 1928. – 375 с.
14. Коваль Т.А. Борьба с засухой: из истории русской агрономии / Т.А. Коваль. – М., 1949. – 323 с.
15. Крохалев Ф.С. О системах земледелия: исторический очерк / Ф.С. Крохалев. – М.: Сельхозгиз, 1960. – 432 с.
16. Вербин А.А. Очерки по развитию отечественной агрономии – введение в агрономию / А.А. Вербин. – М.: Советская наука, 1958. – 262 с.
17. Скороход В.Г. К вопросу возникновения земледелия и развития агрономических знаний в России до XIX столетия / В.Г. Скороход. – Луганск, 1951. – 254 с.
18. Скороход В.Г. Введение в агрономию с основами земледелия / В.Г. Скороход. – Ворошиловград, 1956. – 202 с.
19. Онопрієнко В.І. Історія української науки ХІХ–ХХ століть: навчальний посібник / В.І. Онопрієнко. – К., 1998. – 304 с.
20. Антонов Е.А. Становление и современное состояние научно-агрономического знания: монография / Е.А. Антонов. – Харьков, 1992. – 117 с.
21. Поликарпов В.С. История науки и техники: учебное пособие / В.С. Поликарпов. – Ростов-на-Дону, 1998. – 352 с.
22. Історія світової науки і техніки: навчальний посібник / за ред. А.П. Огурцова. – К., 2000. – 664 с.

References

1. Prymak I.D. Racional'ni sivozminy v suchasnomu zemlerobstvi / I.D. Prymak, V.G. Roshko, G.I. Demydas'. – Bila Cerkva: BDAU, 2003. – 384 s.
2. Naukovi osnovy zemlerobstva: pidruchnyk / I.D. Prymak, V.A. Vergunov, V.G. Roshko ta in. – Bila Cerkva: BDAU, 2005. – 408 s.
3. Bojko P.I. Struktura posivnyh ploshh ta systema sivozmin / P.I. Bojko // Naukovi osnovy agropromysloвого виробництва в зоні Лісостепу України. – К.: Аграрна наука. – 2010. – С.126–137.
4. Bojko P.I. Istorychni i suchasni dosjagnennja u vивченni ta vprovadzhenni system zemlerobstva i sivozmin / P.I. Bojko, N.P. Kovalenko // Agronom. – 2005. – №3. – С.78–81.
5. Bojko P.I. Metodyka suchasnyh i perspektyvnyh doslidzen' u zemlerobstvi / P.I. Bojko, N.P. Kovalenko // Visnyk agrarnoi' nauky. – 2008. – №2. – С.11–17.
6. Lebid' Je.M. Naukovi osnovy agropromysloвого виробництва в зоні Степу України / Je.M. Lebid'. – К.: Аграрна наука, 2004. – 844 s.
7. Jurkevych Je.O. Agroekologichna optymizacija posivnyh ploshh i rozmishhennja sonjashnyka v sivozminah України / Je.O. Jurkevych, N.P. Kovalenko. – Odesa: Ogmrcjan, 2007. – 43 s.
8. Jurkevych Je.O. Agrobiologichni osnovy sivozmin Степу України: monografija / Je.O. Jurkevych, N.P. Kovalenko, A.V. Bakuma. – Odesa: VMV, 2011. – 237 s.
9. Kovalenko N.P. Optymizacija struktury posivnyh ploshh i specializovanyh sivozmin metodom ekonomiko-matematичного modeljuvannja / N.P. Kovalenko // Zbirnyk naukovyх prac' Instytutu cukrovых буряків NAAN. – К., 2007. – Vyp.9. – С.245–251.
10. Sivozminy u zemlerobstvi України / за ред. V.F. Sajka, P.I. Bojka. – К.: Аграрна наука, 2002. – 146 s.
11. Bogdanov S.M. Obzor uspehov sel'skogo hozjajstva v 1893 godu / S.M. Bogdanov. – К.: Tipografija P. Barskogo, 1895. – 456 s.
12. Bogdanov S.M. Obnovlenie sel'skogo hozjajstva v Rossii: perehod k plodoshmenu / S.M. Bogdanov. – SPb, 1910. – 85 s.
13. Dostizhenija sel'skohozejstvennyh opytnyh stancij Ukrainy / pod red. V.Rumjanceva. – Har'kov: Radjans'kij seljanin, 1928. – 375 s.
14. Koval' T.A. Bor'ba s zasuhoj: iz istorii russkoj agronomii / T.A. Koval'. – М., 1949. – 323 s.
15. Krohalev F.S. O sistemah zemledelija: istoricheskij ocherk / F.S. Krohalev. – М.: Sel'hozгiz, 1960. – 432 s.
16. Verbin A.A. Oчерki po razvitiju otechestvennoj agronomii – vvedenie v agronomiju / A.A. Verbin. – М.: Sovetskaja nauka, 1958. – 262 s.
17. Skorohod V.G. K voprosu vozniknovenija zemledelija i razvitija agronomicheskix znaniy v Rossii do ХІХ stoletija / V.G. Skorohod. – Lugansk, 1951. – 254 s.

18. Skorohod V.G. Vvedenie v agronomiju s osnovami zemledelija / V.G. Skorohod. – Vorosilovgrad, 1956. – 202 s.

19. Onoprijenko V.I. Istorija ukrai'ns'koi' nauky XIX–XX stolit': navchal'nyj posibnyk / V.I. Onoprijenko. – K., 1998. – 304 s.

20. Antonov E.A. Stanovlenie i sovremennoe sostojanie nauchno–agronomicheskogo znanija: monografija / E.A. Antonov. – Har'kov, 1992. – 117 s.

21. Polikarpov V.S. Istorija nauki i tehniki: uchebnoe posobie / V.S. Polikarpov. – Rostov–na–Donu, 1998. – 352 s.

22. Istorija svitovoi' nauki i tehniki: navchal'nyj posibnyk / za red. A.P. Ogurcova. – K., 2000. – 664 s.

* * *

УДК 9.93.94

Кучернюк І., аспірантка кафедри давньої та нової історії України, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), irochka89@ukr.net

Українське театральне життя на сторінках часопису «Рідний край» (за матеріалами 1905–1916 рр.)

Розглядається проблема висвітлення в україномовній періодиці початку ХХ ст. процесу становлення театрального мистецтва в Україні.

На основі аналізу статей часопису «Рідний край» досліджено театральне мистецтво на Україні, показано роль часопису в культурному відродженні України (1905–1916 рр.).

Важливе місце відводив часопис матеріалам, присвяченим театальному мистецтву України. Вбачаючи в українському театрі прояв українського духу, усвідомлюючи, що кращі українські п'єси мають більший вплив на українців, ніж окремі наукові трактати, «Рідний край» вміщував на своїх шпальтах чимало оригінальних матеріалів з історії театру. Щодо самих публікацій у часописі, присвячених українському театрові, тематично вони відрізнялися. Надруковані на сторінках матеріали зосереджують увагу на проблемах, пов'язаних з діяльністю перших театральних груп, окремих митців, що своєю самовідданою працею вірно служили рідній культурі, боронили українське слово.

Ключові слова: театральне мистецтво, україномовна періодика, «Рідний край», культурне відродження.

Kuchernyuk I., graduate student of the department of ancient and modern history of Ukraine, Kiev National University Taras Shevchenko (Ukraine, Kiev), irochka89@ukr.net

Ukrainian theatrical life on the pages of the journal «Ridnyi Kray» (based on 1905–1916 years)

Based on the analysis of magazine articles «Ridnyi Kray» studied theatre art in Ukraine, the role of the magazine in the cultural renaissance of Ukraine (from 1905 to 1916 rr.).

The materials published on the pages of the magazine covering a wide range of problems faced Ukrainian community, particularly the process of theatre art in Ukraine. Important role assigned journal articles dedicated to theater arts in Ukraine. Seeing the manifestation of Ukrainian National spirit in theatre art, realizing that the best Ukrainian plays have a greater impact on Ukrainian community than individual scientific treatises, «Ridnyi Kray» accommodated a lot of original material on the history of theater. Publications in journal devoted to Ukrainian theaters, differ thematically. The materials published on the pages of the magazine focusing on issues related to the activities of the first theater groups and individual artists which with their selfless work faithfully served national culture, defending Ukrainian word.

Keywords: theatre art, Ukrainian Periodicals, «Ridnyi Kray», cultural revival.

Кучернюк І., аспірантка кафедри древньої і нової історії України, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), irochka89@ukr.net

Українська театральна життя на сторінках журналу «Рідний край» (по матеріалам 1905–1916 гг.)

Рассматривается проблема освещения в украиноязычной периодике начала ХХ в. процесса становления театрального искусства в Украине.

На основе анализа статей журнала «Рідний край» исследовано театральное искусство на Украине, показана роль журнала в культурном возрождении Украины (1905–1916 гг.).

Журнал отводил важное место материалам, посвященным театальному искусству Украины. Видя в украинском театре проявление украинского духа, осознавая, что лучшие украинские пьесы имеют большее влияние на украинцев, чем отдельные научные трактаты, «Рідний край» помещал на своих страницах много оригинальных материалов по истории театра. Относительно самих публикаций в журнале, посвященных украинскому театру, то они тематически отличались. Напечатанные на страницах журнала материалы сосредоточены на проблемах, связанных с деятельностью первых театральные группы, отдельных артистов,

которые своим самоотверженным трудом верно служили родной культуре, защищали украинское слово.

Ключевые слова: театральное искусство, украиноязычная периодика, «Рідний край», культурное возрождение.

Вже протягом значного періоду часу увага мистецтвознавців, культурологів, істориків прикута до художніх процесів, що відбувались у першій чверті ХХ ст. у Наддніпрянщині. Одним із найяскравіших, найпримітніших явищ даного періоду було театральне мистецтво. Початок нового, третього тисячоліття дає поштовх для уважнішого вивчення, осмислення і навіть переоцінки мистецьких явищ минулого. Театр, як і будь-яка інша царина культури, є критерієм цивілізаційного розвитку тієї чи іншої суспільної групи, засобом визначення її місця і ролі у соціально–політичних взаєминах, свідченням її самодостатності тощо. Дослідники історії українського театру перших десятиліть ХХ ст. відзначають активізацію його розвитку – поступовий відхід від народно–побутового мистецтва та метаморфози в унісон із драматургією, яка у той час поволі переходила від мелодрам на побутовій чи історичній основі до реально–побутових, соціальних п'єс, символічних творів і психологічних драм.

Український театр кінця ХІХ – початку ХХ століть був одним з найважливіших ідеологічних факторів у справі розбудови нації. Він «розжеврив у свідомих, і збудив у не-свідомих національне почуття, [...] став великим етапом і чинником в історії зростаючого національного самопізнання» [9, с.49]. Одночасно українське сценічне мистецтво того часу стало явищем мистецького порядку і сягнуло вершин світового театру, завдяки чому і здобуло визначення – «театр корифеїв». У 80–х – 90–х роках ХІХ століття у гастрольюючих українських трупях формується унітарна національна театральна школа, своєрідність якої значною мірою обумовлюється музично–драматичним репертуарним спрямуванням.

Розквіту українського театрального мистецтва останніх років ХІХ ст. – початку ХХ ст. сприяла творчість М.Кропивницького, М.Старицького, І.Карпенка–Карого, В.Винниченка, Лесі Українки, О.Олесья, Г.Хоткевича, Б.Грінченка, Л.Яновської та ін. Ось як характеризував українську драматургію Іван Франко: «Гра українських артистів, то не була дилетантська імпровізація, але здобуток сумлінних студій, глибокого знання українського народу, освітленого інтуїцією великих талантів» [11, с.109]. Багато подій театрального життя перших двох десятиліть двадцятого століття залишилися маловивченими. Напередодні Першої світової війни, як відзначають історики українського театру Д.Антонович та О.Кисіль, пройшовши шлях постійного роздрібнення українських театральних труп, цензурних заборон та адміністративних обмежень, вимушеного гастрювання, українське театральне життя, деякою мірою усталилося [6, с.126–128].

Культурне життя певного регіону найкраще представлено в періодичних виданнях як історичних джерел. Мистецько–культурні події місцевого значення досить точно відображені насамперед у періодиці. Періодичні видання важливі тим, що їх автори є безпосередніми свідками описуваних подій. Національна преса минулого, зокрема преса неспеціалізована, щоденна, є живою ілюстрацією театрального життя, адже саме на її сторінках подавалися перші (можливо, найемоційніші) враження про поставлені вистави, найсвіжіша інформація про події театрального життя. Саме тому виявлення, систематизація й аналіз пресових публікацій про події в українському театрі та довкола нього нині актуальне, хоча і доволі трудомістке та надзвичайно відповідальне завдання.

На початку ХХ ст. значну роль у висвітленні культурних і мистецьких подій регіону почали відігравати українські національні видання. Перший україномовний часопис «Рідний край», заснований у Полтаві 1905–го року письменниками Панасом Мирним, Грицьком Коваленком і адвокатом Миколою Дмитрієвим, був справді національним виданням. На його сторінках друкувалися літературні твори українських письменників, порушувалися пробле-